

atelye

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0201
Edebiyat: 046
Atelye Serisi: 1

EDEBİYAT VE DUYGULAR

Proje Editörü ve Kitap Editörü
Dr. Hazal Bozyer

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Son Okuma
Hande Kayhan

VakıfBank Kùltür Yayınları

Büyükdere Caddesi
No: 97 – Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2023

ISBN 978-625-6385-16-0

*Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kùltür Yayınları'na
aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak
sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir
elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin
manevi ve mali hakları saklıdır.*

Baskı

Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.

Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi B Blok
No: 29/1/1 Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Şubat 2023

atelye

EDEBİYAT
VE
DUYGULAR

İÇİNDEKİLER

Sunuş: Normların Ötesinde: Tarih, Edebiyat ve Duygular Üzerine Birkaç Not Şeyma Afacan	7
Duyguların Tarihi: Edebî Eser Olarak Osmanlı Belgelerine Yeni Bir Bakış Önerisi Nil Tekgül	17
Kamusal Alanda Kontrollü Bir Âşık: Mehmed Dai Efendi Aslı Çiftçi	37
19. Yüzyıl Romanlarında Duygusal Aşırılıklar: Histerik Kadınlar “Obsesyon”lu Erkekler Güneş Sezen	55
<i>Refet</i> ’in Hissiyatı: Akıl, Arzu ve Temsil Fatih Altuğ	79
Osmanlı-Türk Kadın Modernleşmesinin İzini Duygularla Sürmek: Fatma Aliye ve Nezihe Muhiddin’in Romanlarında Romantik Aşk Hikmet Çağrı Yardımcı	99
Umut/Suzluk Sarkacı Aslan Erdem	129
Reşat Nuri Güntekin’in <i>Acımak</i> Romanına Aristoteles’in <i>Retorik</i> ’i ile Bakmak Nihan Abir	147
“Çok Şükür Biliriz, Umudumuzu İlacımıza Katmasını” Nâzım Hikmet’in Şiirlerinde “Umut” Üzerine Bir Deneme Esra Dicle	161
Kitap Tanıtım: Aşağılık Duygusundan Şeref Duygusuna: Cumhuriyet ve Hissiyat Mehmet Can Sevinç	179

SUNUŞ

NORMLARIN ÖTESİNDE: TARİH, EDEBİYAT VE DUYGULAR ÜZERİNE BİRKAÇ NOT*

ŞEYMA AFACAN**

Tarih yazımı hakkında en kalıcı ve kapsamlı kitaplardan biri olan *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*'nda Iggers'in seçtiği başlık oldukça anlamlıdır.¹ Tarih bir sosyal bilim olarak kendini inşa edeli, tarih yazıcılığının serüveni nesnellik ve görecelilik arasındaki gelgitler ile şekillendi. Bir sosyal bilim olarak tarihin önemli bir sorunsalı gerçeğe kurduğu ilişki oldu. Ranke "bilimsel tarihin" nasıl gerçeği olduğu gibi kavrayabileceğine inandıysa ve bunun için arşiv malzemesine bel bağladıysa, postmodern tarih yazıcılığı da tek bir "gerçek" olamayacağına, geçmişini olduğu gibi görmenin ve göstermenin imkânsızlığına işaret etti.² Tarihçiye düşen ise ancak, konu her ne olursa olsun, kalınabilecek en nesnel mesafede kalıp tek bir gerçekliğin olmadığı bir kavrayış düzleminde, daima onu aramak ve ona olabildiğince yaklaşmaya çabalamak olabilir.

Duygular tarihi gibi bir çalışma sahasında ise tarihçinin görevi daha da çetrefilli. Konunun romantizmi, popüleritesi ve cazibesi elbette önemli bir rol oynuyor. Ancak tarihçinin zaten yüzde yüz anlamda sonuca ulaştıramayacağını bilerek başladığı bir geçmişini arama, bulma ve yansıtabilme çalışmasında, bir de aranan şeyin his gibi müphem, soyut, ele avuca gelmez, bir aktarana muhtaç yapısı, bu çabayı daha da zor bir hâle sokuyor. Odak noktamız elbette duygunun kendisinden ziyade duygusal deneyimler, duygu temsilleri, duygu normları, duygu yüklü durumlar ya da kimi duygulanım

* Bu yazıya dair yorumları; tarih yazıcılığı, anlatı, kaynaklar ve edebiyat üzerine kıymetli ve zihin açıcı sohbetlerimiz için değerli dostlarım Mustafa Altuğ Yayla ve Esmâ Yayla'ya teşekkür ederim.

** Kırklareli Üniversitesi Tarih Bölümü, öğretim üyesi.

1. Georg G. Iggers, *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, çev. Gül Çağalı Güven İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

2. Bu konudaki en sarsıcı metinlerden biri hiç şüphesiz Hayden White'a aittir. Hayden White, *The Content of the Form: Narrative, discourse and historical representation*, Baltimore: John Hopkins University Press, 1973.

(*affect*) nesnelere gibi tarihçinin kaynaklara dayandırabileceği değişkenlere dönüşüyor. Edebiyat ise böyle bir arayış için bir nevi define alanı işlevi görüyor.

Bu çalışmada uzun bir tarih yazıcılığı tartışmasına girmeyeceğim. Aynı şekilde tarih ve edebiyat ilişkisinden de bahsetmeyeceğim. Bu sorular için halihazırda kuvvetli bir literatür var.³ Edebiyatta duyguların ve duygu odaklı çalışmaların yerinden bahsetmek de bir tarihçi olarak bana düşmüyor. Ancak bir okuyucu olarak edebiyatçıların bu kısa zamanda ne denli kıymetli çalışmalar üretmiş olduğunu ilgiyle izleyebilirim.⁴ Bu çalışmada ancak duygular tarihi için edebiyatın, edebi eserlerin ve analizlerin ne denli önemli birer hazine olduklarını ve bu minvalde elinizdeki yazıların önemini bir iki nokta etrafında vurgulamaya çalışacağım. Hiç şüphesiz edebi metinlerin ve edebiyat analizlerinin duygular tarihine katkıları sınırsız şekilde ifade edilebilir. Ancak benim burada vurgulamak istediğim nokta, duygular tarihindeki kaynak sıkıntılarını göze alındığında, edebi metinlerin tasvir derinliğinin ve temsil çeşitliliğinin bizi, duygu normlarının basitçe ifade edilen kısır, dar ve tek yönlü dünyasından çıkarmaya dair büyük bir potansiyel barındırıyor olmasıdır.

DUYGULAR TARİHİ: GENEL BİR BAKIŞ

Geçmişte duyguların nasıl kavramsallaştırıldığı ya da hissedildiği, tarih yazıcılığı ya da tarihsel sosyoloji gibi alanlar açısından yeni bir konu değil. 2000'ler sonrasında sosyal bilimlerde duygu çalışmaları akademik ve ekonomik olarak büyük destek gördü ve popülerlik kazandı. 2001 yılı 11 Eylül'ünde Amerika'da yaşanan terör saldırısı sonucunda yaklaşık üç bin kişinin hayatını kaybetmesi sosyal bilimlerde duygular üzerine yapılan çalışmaları artırdı. İntihar saldırısı gibi örneklerde bir kişinin kendi yaşamından kolektif bir ideal için vazgeçmesi ve politik bir ideal uğruna sivil ölümlerine sebep olmayı hedeflemesi, kolektif duyguların politik ve sosyal olgulardaki önemine, bilimsel yöntemlerle yaklaşılmasının gereğini ortaya koydu. Göç, asimilasyon, sosyal ve ekonomik adaletsizlik gibi durumlarda milliyetçilik,

3. Mutlaka bahsedilmesi gereken baş ucu eseri: *Edebiyatın Omzundaki Melek: Edebiyatın Tarihle İlişkisi Üzerine Yazılar*, der. Zeynep Uysal, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

4. Burada verilecek en önemli örnek Esra Dicle'nin derlediği, geçtiğimiz aylarda yayımlanan ve benim de bir makale ile katkıda bulunduğum *Edebiyatın Duygu Haritası* adlı çalışmadır. Bu çalışmada alana dair önemli eserler vermiş pek çok edebiyatçının ve tarihçinin katkıları yer alır. *Edebiyatın Duygu Haritası*, der. Esra Dicle, İstanbul: Dergah Yayınları, 2022.

ırkçılık ya da din gibi kimi ideolojilere verilen referanslar sayesinde kendi grubundan tanımlanmayan kişilere karşı sistematik ötekileştirme ve insanlıktan çıkarma (*dehumanization*), psikolojik, fiziksel ve kitlesel şiddet içeren durumların nasıl yaşandığına ve bu deneyimlerde kolektif duyguların rolüne dikkatimizi çekti.⁵

2000'ler sonrası gelişen literatür, duygular tarihine dair önemli yöntemsel sorular sordu; müphem, tarihsel açıdan yanlış ve değersiz olan kimi genellemelerden uzak durmaya yarayacak oldukça önemli araçları tarihçiye tanıttı. Bu tarihten itibaren duygular tarihi “bir ezber bozma alanı” olarak doğdu ve önemli tarihsel tartışmalara sahne oldu.⁶ Duygular tarihi örneğinde sıkça karşımıza çıkan sorunsal duygulara dair kaynakların sınırları ve kaynak çeşitlerinin ayırt edilmesiyle ilgilidir. Temel tartışma konularını duyguların kavramsallaştırılış şekillerindeki değişimler, duygular tarihinin diğer tarih sahalarıyla ilişkileri, biyolojik ve sosyal etmenlere hangi mesafede durulacağı, anakronizm ve kaynaklara nasıl yaklaşılabileceği gibi yöntemsel sorunsallar olarak özetleyebiliriz. Yöntemsel sorular ise söylem, norm ve deneyim farkları; kaynaklara doğru soruları sormak, duyguları daima dönemsel koşullarıyla ilişkili olarak değerlendirmek şeklinde özetlenebilir. Duygu normları, duyguların nasıl deneyimlenmesi gerektiğine dair pek çok kaynak tarafından didaktik şekilde ifade edilen standartları ifade eder. Ahlaki kurallar, dini normlar ve adab-ı muaşeret literatürü duygusal denetim mekanizmalarını yani duygu normlarını ortaya koyar. Genellikle yazılı olmaları sebebiyle bu gibi kaynaklara ulaşmak daha kolaydır. Günlük, anı, mektup gibi birincil kişi, yani ben anlatıları, duygusal deneyimlere ulaşım sağlasa da ne yazık ki bu gibi kaynaklara ulaşmak kolay değildir. Bilhassa okur yazarlık oranının düşük olduğu dönemler için ise sınırlı sayıdaki kaynakların geniş kitleleri ne ölçüde temsil ettiği tartışılabilir.⁷

5. Alana önemli katkılar yapmış tarihçilerin disiplinin başlangıcı hakkındaki yorumları için: Forum, “The History of Emotions,” *German History*, 272 (2009), s. 215-43.

6. Duygular Tarihi hakkında genel bir değerlendirme ve alanın sosyal bilimler için önemini hakkında, Esra Dicle'nin derlediği *Edebiyatın Duygu Haritası* adlı eserde yer alan “Duygular Tarihi: Bir Ezber Bozma Alanı” adlı makalemi öneririm. Bu yazıyı onun bir devamı olarak kurguladığımı söylemeliyim. Şeyma Afacan, “Duygular Tarihi: Bir Ezber Bozma Alanı”, *Edebiyatın Duygu Haritası*, der. Esra Dicle, s. 13-41.

7. Duygular tarihi birincil kaynaklar hakkında: Jan Plamper, *The History of Emotions: An Introduction*, tr. K. Tribe. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 33-39.

KAYNAKLAR, SINIRLAR VE YÖNTEM

1985 yılında Peter ve Carol Stearns duygu çalışmaları ve duygular tarihi alanlarında kaynaklar açısından can alıcı bir soru sordu: Duygu normları ve duygusal deneyimler arasında bir köprü kurulabilir mi?⁸ Peter ve Carol Stearns sosyal oluşumculuk tezinden hareketle “emotionology” terimini geliştirdi ve tanımladı: temel duygulara ya da kabul görmüş duygusal ifadelerle karşı toplum ya da verili grupların belirlediği kimi kurumlarca desteklenen normlar ya da tutumlar.⁹ Tarihçiler bu çerçeveye referansla kendi münferit çalışmalarında kimi yöntemsel ve kavramsal çözümler önerdi – Rosenwein’in *Duygusal Cemaatleri (Emotional Communities)*, William Reddy’nin *Duygusal Rejimleri (Emotional Regimes)* ve Monique Scheer’in *Duygusal Pratikleri (Emotional Practices)* gibi.¹⁰ Duygular tarihi yazıcılığı 1985’ten bu yana bu soruya farklı cevaplar verdi. Susan Matt’ın, Peter Stearns ile birlikte hazırladıkları 2013 basımlı *Doing Emotions History*’de değindiği sıralama önemlidir: Öncelikle Peter ve Carol Stearns örneğinde göreceğimiz gibi ulaşılması daha kolay olan normlar üzerine çalışmalar yapıldı. Daha sonra normlar ve bireysel duygular arasındaki zıtlıklar gösterildi. Tarihçiler, Barbara Rosenwein örneğinde detaylı göreceğimiz gibi yeknesak addedilen toplumlarda pek çok farklı normun ve cemaatin yer aldığını gösterdi; literatüre “duygusal cemaatler” kavramını kazandırdı.¹¹ Matt’a göre ise, daha sonra belli bir mutabakat sağlandı: duygusal yaşam anlatısı elbette normlara da bakmayı gerektirir ancak normlara bireysel tepkileri incelemeyi bakmak eksik bir yaklaşım olur.¹²

Hemen belirtmek gerekir ki, duygular tarihi adı altında kıymetli çalışmalar yürüten önemli tarihçiler, William Reddy, Peter Stearns ve Barbara Rosenwein, duygular tarihinin ayrı bir alan olarak tanımlanmasını ve kendine has bir yöntemi olmasını

8. Peter N. Stearns ve Carol Z. Stearns, “Emotionology: Clarifying the History of Emotions and Emotional Standards.” *The American Historical Review* 90, no. 4 (1985): s. 813–36.

9. *A.g.m.*, s. 813.

10. Perspektifler hakkında: Plamper, *The History of Emotions*, s. 252-296.

11. Rosenwein’in tanımına göre, duygusal cemaatler, duygular ve ifade ediliş şekilleri hakkında aynı normları benimsemiş kişilerden oluşur. Barbara A. Rosenwein, *Emotional Communities in the Early Middle Ages*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2006, s. 2.

12. Susan J. Matt, “Recovering the Invisible: Methods for the Historical Study of the Emotions”, in Susan J. Matt and Peter N. Stearns (ed.), *Doing Emotions History*, Urbana, Chicago and Springfield: University of Illinois Press, 2014, s. 41-57, 45-46.

gerekli görmüyorlar.¹³ Duygular tarihi, her tarihsel alan gibi benzer yöntemsel sınırlamalara tabi. Yalnız tarihçilerin ortaklaştığı önemli bir öneri ise, duygunun bir analitik kategori olarak tarih yazımına girmesi ve sosyal tarih, kültürel tarih, düşünce tarihi, psikoloji tarihi gibi alanların belirledikleri yöntemlere sadık kalarak kaynaklara bir de duygular gözüyle bakılması.¹⁴ Örneğin Barbara Rosenwein bu tartışmada bir referans noktası olarak toplumsal cinsiyet (*gender*) kategorisine değinir ve bu kategorinin tarih yazıcılığında yeni bir değişken olarak nasıl ustalıkla kullanılageldiğine dikkatimizi çeker. Benzer şekilde duygu da bir analitik değişken olarak çalışmalarımızın parçası olabilir. Örneğin günlük ya da yargı kayıtlarındaki beyanlar gibi yaşamsal deneyimler daha ziyade sosyal tarih malzemesi olurken normlar aracılığıyla duyguya dair bilgiler ve entelektüel yazılar düşünce tarihi dahilinde incelenebilir. Sanatsal ürünler, alt ya da üst kültür ayrımı olmaksızın, kültür tarihi alanında incelenebilir. Edebi metinler ise, basitçe kategorize etmek gerekirse, içinde pek çok duygulanım barındıran duygusal temsillere dair oldukça önemli kültür tarihi, düşünce tarihi ve entelektüel tarih malzemeleri sunabilir.

Duygular tarihini, tüm bilimsel yöntem ve sınırlarıyla birlikte, tarih yazıcılığının herhangi bir alt alanı olarak görme tespitini anlamlı buluyorum. Herhangi bir duygular tarihi çalışmasında ya da tarihin başka herhangi bir alanında, birincil kaynaklarda tespit edilen sosyal norm değişimlerinin, deneyim değişikliklerinin kanıtları ya da göstergeleri olarak kabul edilmesini tutarlı ya da ikna edici bir yöntem olarak görmediğimi de eklemeliyim. Duygu normlarından hareketle duygusal deneyimleri belirlemeye çalışmak kanaatimce bir tarihçi için kabul edilemeyecek bir varsayım alanı açar. Elbette sosyal ve duygulara dair normlar bizler için önemli veriler fakat günün sonunda, bana sorarsanız, yalnızca kimi otoritelerin, kitlelerin nasıl yaşamalarını istediklerine dair bazı uzun listeler olmaktan öteye gidemezler.

Birincil kaynak çeşidi olarak normların daha kolay ulaşılır olmasına karşın deneyim içeren kaynakların nadideliği göz önüne alındığında edebi eserlerin önemi daha iyi anlaşılabilir. Duygu normları içeren kaynakların bizi araştırma sahamızda zeminsiz bırakan doğasına karşın, acaba edebiyat bizim için duygu normlarını test eden, sorgulatan ve genişleten kaynaklar olarak görülebilir mi? Örneğin duygu normları didaktik edebi metinler aracılığıyla incelendiğinde her farklı dönemin ve

13. Jan Plamper, "The History of Emotions. An Interview with William Reddy, Barbara Rosenwein, and Peter Stearns." *History and Theory* 49, no: 2 (2010): s. 237-265, 237.

14. Plamper, *a.g.m.*, s. 237.

sosyal katmanın normlarının, her ne kadar aynı isim ve tanımlarla ifade edilseler bile, farklı anlamlara ve hiyerarşilere tekabül ettikleri görülebilir mi? Herhangi bir ahlak kitabında dozunda yaşanması salık verilen herhangi bir duygunun aslında ideal dozunun ne olabileceğinin her dönem, yazar, sosyo-ekonomik grup ve duygusal cemaatçe farklı ölçülerde tasavvur edildiğini söyleyebilir miyiz? Elbette örneklenmeyen bir ideal fazla soyut ve kavranmamış olacaktır. Dahası, didaktik bir edebi eser bize, yazarın onayladığı kimi normların var olduğunu gösterdiği kadar, her durumda norm dışı karakterlerin de daima var olduklarını ve işlenen normların aslında “ötekilerin” deneyimlediği duyguları yansıtmada ne denli yetersiz olduklarını kanıtlayabilir. Örneğin şehvetin ve yasak aşkın tekrar ve tekrar kötülendiği çokça eser, bu aşkın her dönemde farklı sınıftan, sosyal statüden ve eğitimden kişilerce farklı şekillerde deneyimlendiğini gösterirken, aynı zamanda, yasak aşkla ilgili “normal” her ne olursa olsun, norm dışı karakterlerin en az ideal görünenler kadar yaygın olduklarını da ispat eder. Dolayısıyla anlatı formuyla birlikte düşünülmemeyen norm ve söylem çalışmaları bu gibi sebeplerce yetersiz kalabilir. Duyguların kültür ve düşünce tarihi ise edebiyat metinlerini konu edinen, yazarı, dönemi ve bağlamı titizlikle incelenmiş çalışmalar sayesinde derinleşir ve tamamlanır. Bilhassa günlük, anı ve otobiyografi gibi bizi duygusal deneyime götürecek ben anlatılarına ulaşmanın ne denli zor olduğu düşünüldüğünde edebi metinler ve anlatının gücünün değişen duygu rejimleri, söylemleri ve belki de deneyimlerine dair bilgilerimizi derinleştirmede ne denli kıymetli kaynaklar olduklarını daha yakıcı şekilde görebiliriz.

NORMLAR, NORM DIŞILAR VE TEMSİLLER: DİDAKTİK OLANIN ÖTESİNDE

Bu sayıda derlenen çalışmalar geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemleri duygular tarihi alanında son dönemde yapılan öncü çalışmaların bir devamı niteliğindedir. Bu çalışmalar bir yönden bakıldığında ezber bozan çalışmalardır. Her şeyden önce duyguların biyolojik, verili ve evrensel olduğu inancı sarsılmıştır. Onun yerine duygular dönemlerince değişen, dönüşen deneyimlere olanak sağlayan, dinamik, sosyal çevresiyle irtibatlı değişkenler olarak karşımıza çıkarlar. Bu çalışmalar normların dışına çıkan, duyguları ancak bahsedilen kaynakların dönemleri ve bağlamları içinde ele alan ve bu titizlikleri sayesinde bildiklerimizi geliştiren, zorlayan, ilerle-

ten çalışmalardır. Örneğin dergide umuda dair iki farklı çalışmanın olması oldukça anlamlı. Böylece umudun ya da başka herhangi bir duygunun, müphem, soyut ve değişmez bir kriter gibi değil, tam tersine dönemine, bağlamına ve öznesine göre tekrar tekrar anlaşılan bir değişken olduğu hatırlanır. Keza geç Osmanlı dönemi üzerine yapılan vurgu, aynılaştırmaya dönük bakılabilecek bir dönemin kendi içinde ne kadar çok çeşitli duygusal cemaate elverdiğini düşündürür.

Bu sayı erken modern dönem üzerine yapılan çalışmalar ile başlar ve mümkün olduğunca kronolojik olarak ilerler. İlk çalışmada Nil Tekgül duygular tarihi alanının öncü çalışmalarını sunar ve dikkatimizi “Osmanlı belgelerinin üslubu ve yeni analiz imkânları”na çeker. Belgelerin edebi üslubu yeni bir analiz sahasıdır ve hiçbir duygu ifade edilmeyen metinlerde dahi figüratif ya da metaforik gibi çeşitli üslup biçimleri tarihçiye, çalışılan döneme dair önemli veriler sunabilir. İkinci makalede Aslı Çiftçi, bizi, Divan edebiyatında aşk temsillerinin aşkınlığına ve kontrolsüzlüğüne dair bildiklerimizi sorgulayacak bir örnekle karşılaştırır. 17. yüzyıl Dai Mehmed Efendi tarafından kaleme alınmış “Nevhatü'l-Uşşâk” mesnevisinde birincil ağızdan anlatılan aşk hikâyesini “Leyla ile Mecnun gibi ideal aşk hikâyelerinden ayıran temel farklılık Dai'nin aklını tam anlamıyla terk etmemesidir.”

Sonraki yazılar ise bizleri ağırlıklı olarak 19. yüzyıl Osmanlı kültür ve entelektüel hayatına götürür. Güneş Sezen'in, 19. yüzyıl romanlarında “duygusal aşırılıklar”, “histerik kadınlar” ve “obsesyonlu erkekleri” araştırdığı çalışmasında, tarih, edebiyat ve özelde tıp tarihi arasındaki ortaklıkların duygular tarihi açısından ne denli öğretici olabileceğini gösterir; edebî eserlerin “oluşturdukları dönemin duygu ve davranış temsillerini veya idealizasyonlarını” görmede ne denli önemli kaynaklar olduğunu örnekler. Fatih Altuğ ve Hikmet Çağrı Yardımcı'nın makaleleri gerek dönemsel olarak gerekse kadın yazını konu edinmeleri sebebiyle birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir. Altuğ, Fatma Aliye tarafından kaleme alınan ve 1897'de yayımlanan *Refet* romanının baş karakteri Refet'in “hiçbir erkeğin dolayımına başvurmadan kendi kendini var etme mücadelesi”ne ve “Refet'in akıl ve arzu arasında gelgitleri”ne odaklanır. Ancak, Altuğ'un da dikkat çektiği gibi, her ne kadar “Refet'in serüveni, ana hatlarıyla beden, arzusunun ve duyguların geri plana atıldığı” bir serüven olsa da “bu meselelere daha dikkatli baktığımızda ana hattın hiç de o kadar çizgisel olmadığı, birkaç yan yollar, tali hatlar tarafından kat edildiği anlaşılır.” Hikmet Çağrı Yardımcı ise Fatma Aliye ve Nezihe Muhiddin'in romanlarında romantik aşk temasını araştırdığı çalışmasında, her iki kadın yazarın “hikâyelerini Batılı roman-

tik aşkın bireyleşme tarafına gönderme yaparak kurarken diğer yandan ise mevcut 'duygu rejiminin' ahlaki ekonomisine dikkat" çektiklerini gösterir. Yardımcı'ya göre Fatma Aliye ve Nezihe Muhiddin'in hikâyelerinde bir nevi "seçici modernite" anlayışı gelişir, ve bu anlayış "romantik aşkı 'geleneksel aşk hikâyelerinden' çekip çıkarmak yerine 'bireyleşme hikâyeleriyle' birleştirir, melez bir romantik aşk anlatısını kurar."

Umut üzerine bu sayıda yer alan ilk çalışmada, Aslan Erdem, Halid Ziya Uşaklıgil yazını, II. Abdülhamid dönemi gibi "gelecek kaybının sarsıcı bir biçimde hissedildiği böylesine umutsuz bir dönem" arka planında işler. Erdem'in yorumuna göre, Halid Ziya Uşaklıgil yazını, tıpkı Ernst Bloch'un *Umut İlkesi*'nde tariflediği gibi, umut ve umutsuzluk sarkacında gidip gelmektedir: "İçine doğduğu dilin kuşatımında kendini kurmaya çalışan bireyin hayatı, tıpkı bir sarkaç gibi, umuttan umutsuzluğa savrulup durur. Sarkacın bir ucunda daima yarına dair var olan umut, diğer ucundaysa geleceğin yitirildiği, zamanın genişleyerek sonsuz bir şimdiki zaman uzamı hâline geldiği umutsuzluk vardır." Nihan Abir, Reşat Nuri Güntekin tarafından yazılmış *Acımak* romanına felsefi bir temelde, Aristoteles'in *Retorik* adlı eserinde "acıma duygusunun ne olduğu, kimler tarafından hissedilebileceği ve hangi şartlarda daha şiddetli duyulacağına dair anlattıkları" bağlamında inceler. Abir'e göre Güntekin bu eserde "acıma duygusunu evrensel çerçevede" değerlendirmiştir: "Güntekin'in bu malzemeyi incelikli biçimde işlemeyip olay örgüsü ve kurgu bakımından ham bırakması, romanın 'melodram' olarak tanımlanmasına yol açabilirken evrensel bir duyguyu felsefe temelinde aynı hamlıkla işlemesi 'gizli bir başyapıt' olarak değerlendirilebilmesine de olanak tanımaktadır."

Umut hakkında bu sayıda yer alan ikinci çalışmada Esra Dicle bizi erken Cumhuriyet yıllarına ve Nâzım Hikmet yazınına götürür. Bu yazıda, umut, "sol söylemin duygu/lanma biçimleri arasında önemli yer tutan" ve Nâzım Hikmet'in şiirlerindeki bireysel ve politik motivasyonları anlamlandırmaya yarayan temel bir duygu olarak karşımıza çıkar. Bu çerçevede umut Dicle'nin sözleriyle "şiirin bizzat öznesi sayılan bir duygu hâline gelir." "Devrimin somut-aktüel imkânlarından uzaklaştıkça umudun dayanağı da umut etme ediminin performansı da değişir." En son çalışmada ise Mehmet Can Sevinç, Hikmet Çağrı Yardımcı'nın eseri *Cumhuriyet ve Hissiyat: Falih Rıfkı Atay'da Modernlik, Ulus ve Duygular*'ı tanıtır. "Aşağılık Duygusundan Şeref Duygusuna: Cumhuriyet ve Hissiyat" başlıklı tanıtım yazısı, "Cumhuriyet ve Hissiyat, Türkiye modernleşmesi üzerine düşünen hemen herkesin ıskalamaması gereken, bir süredir üretimi hız kazanan ve sosyal bilimlere dair

umutları tazeleyen nitelikli çalışmaların bir örneği olarak öne çıkıyor.” yorumu ile son bulur.

Yazarların kendi dönem ve eserlerine bu denli bağlı çalışmalarını bizleri genellemeye dönük, altı doldurulamaz büyük iddialar barındıran yazım şekline uzaklaştırır. Duygular tarihi ve edebiyat alanında norm, temsil, söylem, duygulanım ve deneyimlere dair yapılan çalışmalar bu yöntem sayesinde sağlam bir temele oturur. Özetle, bu sayıdaki yazıların, ileride geniş bir külliyatın oluşmasında önemli katkıları olacağını düşünüyorum.